

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

МАРЧЕНКО ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 343.135

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук

Одеса – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник

кандидат юридичних наук, доцент

Албул Сергій Володимирович,

Одеський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Никифорчук Дмитро Йосипович,

Національна академія внутрішніх справ,
завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності

доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

Шендрик Владислав Володимирович,

Харківський національний університет внутрішніх справ
завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів

Захист відбудеться «30» листопада 2018 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.884.04 Одеського державного університету внутрішніх справ за адресою: 65014, м. Одеса, вул. Успенська, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одеського державного університету внутрішніх справ за адресою: 65000, м. Одеса, пров. Сабанський, 4.

Автореферат розісланий «26» жовтня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.М. Заєць

Підписано до друку 19.10.2018. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Гарн. «Times New Roman». Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 0,9.

Наклад 100 прим.

Видавництво ОДУВС

м. Одеса, вул. Успенська, 1

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3507 від 25.06.2009 р.
тел. 0487431393; 0949464393 email – 7431393@gmail.com

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування обрання теми дослідження. Гуманізація кримінального законодавства в напрямку пом'якшення обсягу суворості кримінально-правового примусу щодо осіб, які вчинили злочин незначного ступеня тяжкості, відтворилася у поширенні сфери застосування загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. Інтенсивно збільшується і кількість спеціальних видів звільнення, передбачених Особливою частиною КК. Наявні об'єктивні підстави для їхнього збільшення і в подальшому. Адже паралельно із формулюванням та уточненням змісту окремих правових норм Особливої частини КК досить часто пропонується визначення заохочувального інституту звільнення від кримінальної відповідальності, що призвело до збільшення їхньої кількості майже на 40 % (порівняно із набуттям чинності КК у 2001 р.).

Звільнення від кримінальної відповідальності дозволяє реалізувати на практиці принцип економії кримінально-правового та кримінально-процесуального примусу щодо осіб, які не становлять значної суспільної небезпеки, а бо ж втратили (суттєво зменшили) її на час розгляду питання про можливість звільнення. Що дозволяє досягти виправлення винних осіб, відшкодування завданих збитків, усунути шкоду в більш оптимальні терміни, зекономити матеріальні ресурси на здійсненні судочинства.

Особливістю цього інституту є те, що значний вплив на розуміння його правової природи справляють саме кримінально-процесуальні положення, які визначають порядок реалізації різних його видів. До сьогодні своїх прибічників має теза щодо необхідності сприйняття звільнення від кримінальної відповідальності як суто процесуальний порядок дій, альтернатива кримінальному переслідуванню, форма припинення кримінального провадження тощо. Проте загальновизнаним є те, що це міжгалузевий інститут, який реалізується на підставі як кримінально-правових, так і кримінально-процесуальних положень. І його ефективність залежить від узгодженості та чіткості відповідних законодавчих положень.

Проте звільнення від кримінальної відповідальності є тим інститутом, в якому історично присутні суттєві протиріччя та невідповідність між цими двома галузями права. Наступність чинного КПК 2012 р. виявляється у збереженні тих же проблем, які властиві були попередньому КПК 1960 р. щодо порядку застосування спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених Особливою частиною КК, та в частині відсутності чіткого законодавчого регулювання звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх. Зазначений стан відтворюється у проблемах правозастосовної практики, на досудовому розслідуванні, судовій практиці, що в свою чергу вказує на недосконалість законодавства. Тож питання процесуального порядку звільнення від кримінальної відповідальності потребують свого детального теоретичного дослідження та узагальнення.

Питання, які стосуються кримінально-правових та кримінально-процесуальних аспектів реалізації звільнення від кримінальної відповідальності, є складовою досліджень багатьох вчених - кримінологів. Зокрема, в нашій роботі піддавалися вивченню та аналізу результати досліджень, які містяться у наукових працях С.В. Албула, В.І. Антіпова, П. П. Андрушка, М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, А.Ф. Бантишева, А.М. Бойко, М.П. Водько, А.А. Вознюка, І.О. Воронова, Н. О. Гуторової, І.М. Горбачової, В.К. Грищука, В.В. Гуменюка, О.О. Дудорова, О.О. Житного, В.П. Ковальчука, О.С. Козака, М.Й. Коржанського, О.В. Козаченка, Ю.Ю. Коломієць, О.М. Костенка, В.П. Куца, Ю.В. Луценко, Ж.В. Мадриченко, В. О.Меркулової, І.І. Мітрофанова, О.В. Наден, В.О. Навроцького, Т. Б. Ніколаєнко, В. О. Новікова, О.О. Подобного, А.В. Савченко, П.П. Сердюка, В.В. Скибицького, В.Є. Тарасенко, Р.В. Тарасенко, В. П. Тихого, Є.В. Фесенка, П. Л. Фріса, М. І.Хавронюка, П. В. Хряпінського, Д.М. Цехана С. С. Яценка та ін.

В Україні останнім часом значно збільшилася кількість науковців, які у якості предмета дослідження обирають соціально-економічні, психологічні, педагогічні, кримінологічні, кримінально-правові та кримінально-процесуальні проблеми реалізації кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх. Особливістю наукових досліджень цього напрямку є те, що в більшості випадків виправдано посилюється увага до результатів дослідження змісту та сутності міжнародно-правових стандартів, позитивного досвіду інших країн світу. В нашій роботі використовувалися результати досліджень в зазначеній сфері таких фахівців з кримінального права як В.М. Бурдін, Н.Л. Березовська, Є.М. Вечерова, Г.М. Власова, Л.В. Герасимчук, Т.О. Гончар Т.І. Дмитришина, Г.О. Єремій, Н.М. Крестовська, О.В. Козаченко Н.М. Мирошніченко, Є.С. Назимко, Т.Г. Пономарьова, О.С. Яцун тощо.

Сутнісною складовою нашого дослідження є вивчення та узагальнення результатів дослідження, які безпосередньо присвячені проблемам реалізації кримінально-процесуальних положень чинного КПК щодо реалізації звільнення від кримінальної відповідальності, особливостям кримінального провадження щодо неповнолітніх, їхнього процесуального статусу. Проблематика різних аспектів кримінально-процесуального порядку застосування звільнення особи від кримінальної відповідальності була предметом розгляду таких дослідників, як С.В. Албул, Г.І. Глобенко, Л.В. Головка, А.Є. Голубова, О.А. Губської, О.Г. Добровольської, І.Г. Івасюка, М.О. Карпенка, В.М. Кобернюка, Г.Р. Крета, О.О. Левандаренко, І.В. Леоненко, Н.В. Неледві, Д.Й. Никифорчук, Р.В. Новака, Г. В. Рось, В.В. Романюка, В.В. Шендрик.

Окрему групу досліджень становлять ті, які безпосередньо не присвячені кримінально-процесуальному порядку звільнення від кримінальної відповідальності, проте містять у собі критичні зауваження та пропозиції стосовно удосконалення кримінального правосуддя, загалом, дані

процесуального характеру, які стосуються проблем визначення процесуального статусу учасників кримінального провадження, гарантій дотримання прав та інтересів особи, яка перебуває у сфері кримінального правосуддя, а отже опосередковано і в сфері звільнення від кримінальної відповідальності. Це роботи Ю.П. Аленіна, О.С. Анненкова, В.К. Волошинової, В.І. Галагана, Р.Г. Гасанова, Ю.А. Гурджи, В.Т. Маляренка, В.В. Навроцької, А.М. Стебелева, А.Ю. Строгана, Р.В. Тарасенка.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційна робота спрямована на реалізацію положень Закону України від 11.07.2001 р. № 2623-111 (в редакції від 12.10.2010р.) «Про пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки» та плану заходів Міністерства внутрішніх справ, спрямованих на реалізацію норм Кримінального процесуального кодексу України, затвердженого наказом МВС України від 08.08.2012 р. № 685. Тема відповідає положенням додатка 10 Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 року № 275, тематиці наукових досліджень кафедри кримінального процесу ОДУВС «Актуальні проблеми досудового розслідування» (державний реєстраційний номер 0114U004018), яка є складовою наукового дослідження Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» державний реєстраційний номер 0114U004015). Тема дисертації затверджена Вченою Радою Одеського державного університету внутрішніх справ (протокол № 4 від 13.10.2015 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є здійснення комплексного вивчення сутності, змісту та співвідношення правових положень, які регулюють процесуальний порядок застосування звільнення від кримінальної відповідальності, виявлення законодавчих проблем регулювання даного інституту, наукове обґрунтування пропозицій, спрямованих на удосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства.

Для досягнення цієї мети були поставлені *наступні завдання*:

- здійснити аналіз стану дослідження проблем звільнення від кримінальної відповідальності;
- виокремити та розглянути зміст та значення ознак звільнення від кримінальної відповідальності кримінально-процесуального характеру;
- надати визначення поняття «кримінально-процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності»;
- дослідити особливості процесуального порядку застосування різних видів звільнення від кримінальної відповідальності;
- визначитися із проблемами чинного законодавства щодо процесуального статусу окремих суб'єктів у сфері реалізації звільнення від кримінальної відповідальності;

- проаналізувати Загальні засади кримінального провадження на предмет стану відтворення особливостей кримінальної відповідальності неповнолітніх;
- здійснити аналіз процесуального порядку застосування звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру;
- дослідити процесуальний порядок застосування примусових заходів виховного характеру, невід'ємної складової звільнення від кримінальної відповідальності, передбаченого ст. 97 КК.

Об'єктом дослідження є кримінально-процесуальні відносини, що складаються при звільненні особи від кримінальної відповідальності.

Предметом дослідження є процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є *діалектичний метод* наукового пізнання, за допомогою якого з'ясовано соціально-правова сутність міжгалузевого інституту звільнення від кримінальної відповідальності, зв'язок його із іншими явищами. Використання *історичного* методу дозволило визначитися із позитивними та негативними відмінностями між попереднім та чинним кримінально-процесуальним законодавством щодо звільнення від кримінальної відповідальності, з'ясувати наступність законодавчих проблем щодо порядку застосування спеціальних видів звільнення, звільнення неповнолітніх (підрозділи 2.1., 2.2., 3.2.). *Порівняльно-правовий* та *системно-правовий* методи дослідження використовувалися на декількох рівнях: щодо співвідношення положень кримінального та процесуального законодавства, щодо співвідношення змісту та сутності суто кримінально-процесуальних інститутів та конкретних процесуальних норм з метою виявлення тих проблем застосування звільнення від кримінальної відповідальності, які обумовлені порушенням системного зв'язку розглядуваного інституту (підрозділи 2.1., 2.2., 3.1., 3.2., 3.3). Метод *структурно-функціонального аналізу* дозволив сформулювати уяву про звільнення від кримінальної відповідальності як про міжгалузевий інститут, соціально-правова доцільність якого обумовлена його заохочувальними властивостями, спроможністю стимулювати позитивну постзлочинну поведінку (підрозділи 1.1., 1.2., 2.1.). *Догматичний метод* аналізу чинного законодавства дозволив виявити в ньому певні прогалини, колізії та сформулювати певні пропозиції щодо вдосконалення чинних правових норм. *Статистичний метод* вживався при обробці та узагальненні даних емпіричної бази дослідження (загальних статистичних даних, при узагальненні матеріалів вивчення клопотань прокурора, ухвал суду).

Нормативною базою дослідження є: Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінальні кодекси Франції та Іспанії, підзаконні та відомчі акти, постанови Пленуму Верховного Суду України. Використовувалися

міжнародно-правові акти, що встановлюють міжнародні стандарти відправлення кримінального правосуддя щодо неповнолітніх, рекомендують альтернативні заходи, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Мінімальні стандарти правила Організації Об'єднаних Націй у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила); Мінімальні стандарти правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»).

Теоретичну основу дослідження становлять праці дослідників у галузі кримінального права, кримінології, кримінально-процесуального права.

Емпіричну базу дослідження становлять: статистичні дані щодо стану застосування звільнення від кримінальної відповідальності по Україні за 2015-2017 р.; *узагальнення судової практики* закриття кримінального провадження зі звільненням від кримінальної відповідальності в м. Одеса, м. Харків, м. Львів за останні п'ять років; дані щодо направлення *прокуратурою клопотань* щодо звільнення від кримінальної відповідальності по Одеській області за останні 2015-2017 р.; дані анкетування співробітників правоохоронних органів (слідчих підрозділів, прокуратури), здобувачів вищої освіти (поліцейські), науково-педагогічні працівники ОДУВС (170 осіб).

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є першим комплексним дослідженням міжгалузевого інституту звільнення від кримінальної відповідальності, здійсненого на підставі врахування змісту та тенденцій реформування кримінального та кримінально-процесуального законодавства за останні десятиріччя, узагальнення різного доктринального тлумачення сутності інституту, співставлення новел чинного КПК із вимогами правозастосовної практики.

У межах здійсненого дослідження отримано такі результати, що мають наукову новизну:

уперше:

– пропонується розглядати інститут звільнення від кримінальної відповідальності як таке соціально-правове явище, яке є результатом досить тривалих теоретичних дискусій, правозастосовного досвіду, постійного реформування та удосконалення законодавства, ефективність якого передбачає узгодженість правових положень, чіткість систематизації та виокремлення певної сукупності процесуальних норм, в яких би були відтворені особливості різних видів звільнення від кримінальної відповідальності (загальні, спеціальні, умовні тощо), враховувалися вікові особливості неповнолітніх;

– доводиться те, що самодостатність та важливість власного змісту кримінально-процесуальної галузі права, її термінологічного апарату обумовлює необхідність та доцільність закріплення системності процесуальних ознак таких понять як «звільнення від кримінальної відповідальності» та «кримінально-процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності» на законодавчому рівні за допомогою

виокремлення найважливіших з них, що *сприятиме однаковому тлумаченню складних міжгалузевих інститутів*;

- обґрунтовано необхідність законодавчого визначення різного процесуального порядку застосування звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням ПЗВХ та звільнення від покарання із застосуванням ПЗВХ, що сприятиме розмежуванню їхньої правової сутності, єдиному розумінню та тлумаченню у правозастосуванні;

- запропоновано внести зміни до КПК в частині визначення відповідних термінів (п. 14-1, 14-2 ст. 3 КПК), специфічних засад кримінального правосуддя щодо неповнолітніх (ст. 10-1 КПК), характеру та послідовності роз'яснювальної діяльності (ч. 2 ст. 285 КПК), спеціального провадження у випадках застосування звільнення, передбаченого Особливою частиною КК (ст. 285-1 КПК), розмежування процесуального порядку реалізації положень ст.ст. 97 та 105 КК (ст.ст. 497, 497-1 КПК);

удосконалено:

- підхід щодо обґрунтування доцільності виокремлення спеціальної норми, яка б регламентувала процесуальний порядок спеціальних видів звільнення;

- наукове положення щодо специфіки процесуального порядку застосування умовних видів звільнення від кримінальної відповідальності, відтворення в ній посиленого обсягу суворості кримінально-процесуального примусу;

- ідею щодо збільшення потенційного ризику порушення прав підозрюваної особи за умови проведення досудового розслідування не в повному обсязі;

- пропозиції щодо необхідності законодавчого закріплення призначення вихователя неповнолітньому у разі його звільнення від кримінальної відповідальності;

дістали подальшого розвитку:

- погляди на співвідношення принципу презумпції невинуватості та можливості звільнення особи без доведення її вини судом, без встановлення обвинувальним вироком суду;

- пропозиції щодо удосконалення процесуального порядку застосування загальних видів звільнення - у зв'язку із примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК) та у зв'язку із *закінченням строків давності* притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 49);

- положення щодо зміни підходів у визначенні особливостей кримінального правосуддя щодо неповнолітніх, значення засад та принципів кримінального провадження для визначення напрямків його подальшого реформування;

- пропозиції щодо законодавчого закріплення ролі слідчого у процесі звільнення від кримінальної відповідальності;

- положення щодо правової сутності та значення примусових заходів виховного характеру як невід'ємної складової звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності.

Практичне значення отриманих результатів. Основні положення дисертації можуть бути використані:

– у науково-дослідницькій діяльності, як підґрунтя для подальших наукових досліджень проблем щодо вдосконалення практики використання спеціальних знань, у ході досудового розслідування (акт впровадження у наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ від 10 липня 2018 р.);

– у навчальному процесі юридичних вищих навчальних закладів та правових факультетів при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове слідство», «Організація роботи органів досудового розслідування» (акт впровадження у навчальний процес Одеського державного університету внутрішніх справ від 10 липня 2018 р.);

– у правозастосовній сфері – для забезпечення єдності та ефективності застосування законодавства, що регламентує процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності.

Особистий внесок здобувача. Сформульовані у дисертації положення, узагальнення, висновки, рекомендації, пропозиції обґрунтовані дисертантом на підставі особистих досліджень у результаті опрацювання та аналізу наукових, нормативних, статистичних та емпіричних джерел.

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні положення даного дослідження знайшли своє відображення в наукових працях, які стали предметом обговорення на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: Всеукраїнській науково-практичній конференції. «Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності» (м. Одеса, 13 листопада 2015 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції. «Процесуальне та криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в світлі вимог сучасного кримінального процесуального кодексу України» (м. Одеса, 26 листопада 2015 р.); Міжнародної науково-практичної конференції. «Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності» (м. Одеса, 25 листопада 2016 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції. «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократично-правової держави» (м. Одеса, 25 березня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченої 15-річчю створення кафедри кримінального процесу та 95-річчю Одеського державного університету внутрішніх справ «Процесуальні аспекти досудового розслідування» (м. Одеса, 07 квітня 2017 р.); Всеукраїнської науково-практичній конференції. «Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності». (м. Одеса, 24 листопада 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції. «Актуальні проблеми реформування кримінальної юстиції» (м. Одеса, 20 квітня 2018 р.); II Всеукраїнській науково-практичній конференції. «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності». (Хмельницький, 02 березня 2018 р.); X Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції. «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави». (м. Одеса, 30 березня 2018 р.)

Публікації. Основні результати дослідження відображені у восьми публікаціях за темою дисертації, з яких 6 - у наукових журналах та збірниках наукових праць, визначених МОН України, як фахові видання з юридичних наук; 2 - опубліковані у зарубіжному періодичному виданні; у 9 тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою та завданнями дослідження. Дисертація складається з анотації, змісту переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що уміщують сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дослідження становить 302 сторінки, з яких 213 - основного тексту. Список використаних джерел складається зі 274 джерел на 35 сторінках, додатки – на 28 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначається мета, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, висвітлюється наукова новизна і практичне значення одержаних результатів, зазначається про апробацію результатів дослідження, публікації та структуру і обсяг дисертації.

Перший розділ «Теоретичні аспекти дослідження проблеми кримінально-процесуального порядку звільнення від кримінальної відповідальності» складається із двох підрозділів і присвячений розгляду стану дослідження та визначенню понять звільнення від кримінальної відповідальності та кримінально-процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності.

У **підрозділі 1.1. «Стан дослідження кримінально-процесуального порядку звільнення від кримінальної відповідальності»** автор, систематизувавши доктринальні джерела за певними напрямками дослідження: поняття, ознаки звільнення від кримінальної відповідальності (кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти); визначення конкретних процесуальних проблем у сфері реалізації звільнення від кримінальної відповідальності; особливості процесуального порядку звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру тощо, - дійшов висновку про наявність суттєвих проблем, які є сталими, або ж обумовлюються новелами чинного КПК. Стосуються визначення поняття та найважливіших процесуальних ознак міжгалузевого інституту звільнення від кримінальної відповідальності; тенденцій удосконалення процесуального законодавства щодо порядку застосування загальних видів звільнення та конкретного змісту законодавчих положень щодо специфіки реалізації спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності; уточнення процесуального статусу слідчого та підозрюваного; визначення більш широкої системи правових норм, які мають регламентувати процесуальний порядок реалізації

звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітніх.

У підрозділі 1.2. «Звільнення від кримінальної відповідальності, кримінально-процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності: поняття та ознаки» автор на підставі аналізу різних визначень, наданих в доктрині права, системно-правового аналізу чинного законодавства дійшов висновку щодо наявності різних методологічних підходів щодо виокремлення основних ознак досліджуваних понять. Доводиться те, що важливість кримінально-процесуальної складової у розумінні правової сутності звільнення від кримінальної відповідальності; посилення конкуренції кримінально-правових підстав звільнення від кримінальної відповідальності та підстав суто кримінально-процесуального характеру для відмови від переслідування та прийняття рішення щодо припинення кримінального провадження; наявність значної кількості (сукупності) взаємопов'язаних кримінально-процесуальних норм, які регулюють сферу застосування звільнення від кримінальної відповідальності, - у підсумку обумовлюють важливість системного сприйняття та тлумачення інституту звільнення від кримінальної відповідальності, виокремлення його загальних ознак, які мають бути властиві і окремій його складовій (конкретному виду), розуміння особливостей порядку реалізації кожного окремого різновиду звільнення. На цій підставі обґрунтовується доцільність подальшого вдосконалення понятійного апарату кримінально-процесуального права шляхом законодавчого визначення у ст. 3 КПК термінів «звільнення від кримінальної відповідальності», «кримінально-процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності». Надають пропозиції щодо змісту п.п. 14-1 та 14-2 ст. 3 КПК.

Другий розділ «Стан відтворення особливостей реалізації різних видів звільнення від кримінальної відповідальності у кримінально-процесуальному законодавстві».

У підрозділі 2.1. «Кримінально-процесуальний порядок застосування різних видів звільнення від кримінальної відповідальності: співвідношення кримінального та кримінально-процесуального законодавства» на підставі аналізу кримінально-правової характеристики видів звільнення від кримінальної відповідальності (загальні, спеціальні, умовні, безумовні, імперативні (обов'язкові), дискреційні (факультативні)) доводиться те, що вони можуть суттєво різнитися за тяжкістю вчиненого діяння, ступенем настанови винної особи, за вимогами щодо постзлочинної поведінки, формами вини, наявністю рецидиву, можливістю призначення судом додаткових заходів впливу тощо. І ці відмінності мають бути по можливості враховані у чинному процесуальному порядку реалізації різних видів звільнення. Цей висновок обґрунтовано на прикладах проблем застосування звільнення у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК), у зв'язку з закінченням строків давності (ст. 49 КК), звільнення на підставах, визначених в Особливій частині КК. Доводиться, що

доцільною є законодавча конкретизація окремих елементів кримінально-процесуального порядку застосування спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності в окремій кримінально-процесуальній нормі, в якій мають знайти відтворення особливості порядку проведення прокурором, слідчим, суддею роз'яснювальної діяльності; особливі вимоги щодо кваліфікації, доведення наявності належної позитивної пост злочинної поведінки; значення та порядок формалізації думки потерпілого (потерпілих). Надаються пропозиції щодо змісту спеціальної норми - ст. 285-1 КПК, яка має визначати особливості процесуального порядку застосування видів звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених Особливою частиною КК.

У підрозділі 2.2. «Процесуальний статус окремих суб'єктів кримінально-процесуальних відносин у сфері реалізації звільнення від кримінальної відповідальності: проблеми чинного законодавства» доводиться те, що звільнення особи від кримінальної відповідальності – це результат складного механізму процесуальної взаємодії між усіма суб'єктами, які мають до цього відношення. На підставі аналізу того, яку в дійсності відіграє роль слідчого у встановленні фактичних обставин справи, наданні правової кваліфікації вчиненого, зборі та узагальненні інформації щодо кримінально-правових підстав для звільнення, у схилянні винної особи до позитивної пост кримінальної поведінки, у створенні умов для заохочувального стимулюючого впливу звільнення від кримінальної відповідальності на підозрюваних та обвинувачених тощо, - доводиться необхідність уточнення правового статусу слідчого у процесі підготовки матеріалів для звільнення, надаються пропозиції щодо внесення змін у ч. 2, 3 ст. 286 КПК. Новели законодавства щодо визначення підозрюваного у якості суб'єкта впливу розглядуваного інституту, визначення додаткових питань, які мають бути роз'яснені особам, які можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності, можливостей звільнення за умови проведення досудового розслідування не в повному обсязі, - розглядаються безпосередньо по відношенню до уточнення процесуального статусу підозрюваного та обвинуваченого. Звертається увага на значення характеру та послідовності роз'яснювальної діяльності, самодостатнього значення кожної складової наданої підозрюваному та обвинуваченому інформації. Доводиться наявність потенційної загрози дотримання законності та справедливості звільнення за nereабілітуючих обставин щодо підозрюваної особи, стосовно якої слідчі дії можуть не виконуватися в повному обсязі. Обґрунтовується доцільність усунення правових протиріч щодо правового статусу дорослих підозрюваних та неповнолітнього віку. Відповідно надаються пропозиції щодо внесення відповідних змін у чинне законодавство.

Третій розділ «Особливості кримінально-процесуального порядку звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру»

У підрозділі 3.1. «Засади кримінального провадження щодо неповнолітніх: проблеми чинного кримінально-процесуального законодавства України» автор доводить, що вимоги дотримання *особливого підходу* у визначенні критеріїв співвідношення тяжкості вчиненого діяння та особистісних властивостей неповнолітнього, у встановленні щодо нього справедливої пропорційності між ступенем суспільної небезпеки злочину та доцільним обсягом суворості примусу, у здійсненні порядку кримінального провадження, - не мають існувати лише на рівні актів правозастосування і носити рекомендаційний характер, відтворюватися лише на рівні виключення із загальних правил (засад). Особливості процесуального статусу неповнолітніх у кримінальному правосудді передбачають формулювання окремих спеціальних засад, які б впливали на реформування кримінального правосуддя щодо неповнолітніх. Доцільність подальшої більш поглибленої спеціалізації чинної системи кримінального правосуддя щодо неповнолітніх, наявність суперечностей та невідповідностей між положеннями кримінального та кримінально-процесуального законодавства у сфері реалізації звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності із застосуванням ПЗВХ, зокрема, - підтверджують актуальність даного напрямку, обумовлюють доцільність визначення щодо неповнолітніх специфічного змісту принципу рівності громадян перед законом та судом.

У підрозділі 3.2. «Звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру: наступність кримінального процесуального законодавства» доводиться той факт, що в чинному законодавстві положення, які безпосередньо (або ж опосередковано) стосуються кримінально-процесуального порядку звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності, містяться у різних Розділах та Главах чинного КПК ускладнює їх системне сприйняття та визначення того, наскільки чинне законодавство повно та дієво сприяє реалізації кримінально-правового інституту звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності на підставі ст. 97 КК. Чинна редакція кримінально-процесуальних положень, які містяться у загальних нормах (285-289 КПК) та спеціальній нормі (ст. 497 КПК), залишає за межами правового регулювання чималу кількість питань, що стосуються: проблем конкуренції між загальними та спеціальним видом звільнення; відсутності норми, яка б безпосередньо регулювала звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням ПЗВХ та розмежовувала процесуальний порядок реалізації ст.ст. 97 та 105 КК; необхідності законодавчого уточнення порядку скасування рішення суду у раз недоведення неповнолітнім умов звільнення тощо. Автором сформульовані пропозиції щодо шляхів вирішення даних проблем на законодавчому рівні, надані пропозиції щодо доцільного змісту ст. ст. 497, 497-1 КПК.

У підрозділі 3.3. «Кримінально-процесуальний порядок застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного порядку: напрями удосконалення чинного законодавства» доводиться, що необхідність та

певна складність врахування багатьох чинників, від яких залежить законність та справедливість судового рішення щодо обрання *доцільного мінімально необхідного ПЗВХ* під час звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності, обумовлюється доволі суттєвою різницею між ними за обсягом право обмежень. Що відповідно посилює актуальність законодавчого уточнення, порядку застосування окремих видів ПЗВХ. Дослідження є додатковим підтвердженням доцільності законодавчого уточнення порядку та умов реалізації такого виду як передача неповнолітнього під нагляд (крім інших) батьків чи осіб, які їх замінюють (в частині необхідності збирання інформації щодо них; чіткого фіксування у законі необхідності отримання судом їхньої згоди на здійснення такого нагляду у письмовому вигляді тощо); покладання на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків (в частині визначення тієї ролі, яку мають відігравати батьки та особи, які їх замінюють, у відшкодуванні неповнолітнім збитків). Головна увага приділяється найсуворішому ПЗВХ - направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років, обґрунтовується доцільність законодавчої конкретизації порядку застосування цього заходу у спеціальній нормі (ст. 497-2 КПК), надаються пропозиції щодо її змісту.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** викладаються найбільш важливі теоретичні та законодавчі положення дисертаційного дослідження, формулюються пропозиції щодо удосконалення кримінально-процесуального законодавства щодо порядку звільнення від кримінальної відповідальності.

1. Опрацювання доктринальних джерел та узагальнення результатів наукових досліджень кримінально-правового та кримінально-процесуального характеру дозволило визначитися із переліком певних теоретичних та законодавчих проблем процесуального порядку реалізації інституту звільнення від кримінальної відповідальності, сутність яких полягає: у невідповідності зазначеного інституту принципу презумпції невинуватості, оскільки особа звільняється від відповідальності на підставі ухвали суду, а отже вина особи не встановлюється обвинувальним вироком; у необхідності конкретизації порядку застосування загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності - у зв'язку із примиренням, у зв'язку із закінченням строку давності; у доцільності уточнення процесуального статусу слідчого у кримінальному провадженні, приведенням його у відповідність із практичними реаліями застосування звільнення від кримінальної відповідальності; у доведенні негативного впливу на стан правозастосування відсутності кримінально-процесуальних положень щодо

особливостей застосування спеціальних видів звільнення та значення посткримінальної поведінки особи як підстави застосування звільнення, на підставі положень Особливої частини КК; у обґрунтуванні наступності процесуального законодавства в частині наявності суттєвих суперечностей та невідповідності між положеннями кримінального та кримінально-процесуального законодавства щодо регулювання звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності та покарання із застосуванням ПЗВХ тощо.

2. Факультативний характер загального виду звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з *примиренням винного з потерпілим (ст. 46)* посилює значення поглибленої правової регламентації тих складових порядку його реалізації, які обумовлюють складнощі у правозастосуванні, підтверджують суперечливість чинного законодавства, пов'язані із конкуренцією даного виду звільнення і суто процесуальних інститутів, передбачених ст. 468 КПК (угода про примирення, угода про визнання вини). Результати нашого дослідження доводять справедливність доктринальних позицій щодо необхідності уточнення процесуальних положень в частині статусу посередника, порядку та суб'єктів ініціювання примирення, можливостей застосування умовного звільнення, порядку розстрочки виплат за домовленістю сторін, порядку та підстав скасування ухвали суду про звільнення у разі не виконання умов звільнення тощо.

3. На увагу заслуговує кримінально-процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49). Той факт, що кримінально-правове визначення кінцевого моменту строку давності (набуття вироком чинності) та загальний порядок ухвалення судом рішення про застосування будь-якого виду звільнення до постанови вироку (за ухвалою суду) - не збігаються, розглядається як підтвердження певного протиріччя між положеннями двох галузей права. Підстави застосування даного виду звільнення доводять те, що цей вид звільнення не відповідає усім типовим ознакам звільнення від кримінальної відповідальності, серед яких найважливіша – відмова держави від засудження особи. Дослідження доводить доцільність внесення змін як у чинне кримінальне законодавство (мають бути змінені кінцеві терміни завершення строку давності – визначений певний етап кримінального провадження до винесення судом вироку), так і в чинне кримінальне процесуальне законодавство (правове підтвердження того, що формою, яка засвідчить винуватість особи, має стати ухвала суду).

4. Вказівка законодавця на те, що слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій, за результатами розслідування може складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру та подавати їх на затвердження прокурору (ст. 40 КПК), звертатися до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого на стадії судового провадження (після отримання судом обвинувального акту – ст. ч. 4

ст. 286 КПК) – підтверджують доцільність відповідним чином уточнити правовий статус слідчого на стадії досудового розслідування та підготовки клопотання про звільнення стосовно підозрюваної особи. В чинному законі має бути зафіксоване право слідчого ініціювати, оформлювати відповідні матеріали на звільнення від кримінальної відповідальності та, за умови згоди прокурора, право направляти їх до суду.

5. Хід роз'яснювальної діяльності має свою особливість, залежно від виду та важливості інформації, яка має бути надана підозрюваному та обвинуваченому. Послідовність та конкретність характеру роз'яснень має самодостатнє значення. Особі мають передусім надати роз'яснення щодо суті підозри та обвинувачення, щодо доказів та кваліфікації вчиненого діяння, що має особливе значення у разі проведення досудового слідства не в повному обсязі. Лише за наявності такої інформації підсудний та обвинувачений спроможні належним чином оцінити підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності, особливість яких залежить від виду звільнення (імперативний, дискреційний), ступінь залежності такого звільнення від суддівського розсуду (навіть за наявності підстав).

6. Факт різного визначення суб'єктів впливу у ст.ст. 286, 288 КПК, які стосуються загального порядку реалізації усіх видів звільнення від кримінальної відповідальності (підозрюваний та обвинувачений) та ст. 497 КПК, яка регламентує застосування ПЗВХ у разі звільнення неповнолітнього від відповідальності на підставі ст. 97 КК (обвинувачений), - доводить наявність певних суперечностей між правовими положеннями. Сфера дії спеціального інституту звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням ПЗВХ є набагато вужчою, і за положеннями ст. 497 КПК не передбачає застосування до підозрюваних, що потребує узгодженості між законодавчими положеннями статей параграфу другого «Звільнення від кримінальної відповідальності» та ст. 497 КПК – визначення у якості суб'єкта впливу підозрюваного неповнолітнього віку.

7. Посилення актуальності проблеми конкуренції загальних та спеціальних видів звільнення неповнолітньої особи від кримінальної відповідальності обумовлюється тим, що саме в ній відтворюється складність обрання судом щодо неповнолітніх доцільного обсягу право обмежень. Вирішення цього питання цілком залежить від суддівського розсуду та суб'єктивної оцінки суддею конкретних обставин справи. Тож доцільним є безпосередньо у процесуальному законодавстві визначити вимогу щодо застосування судами до неповнолітніх тих видів звільнення, які є більш пільговим за умовами та порядком реалізації.

8. В КПК має існувати спеціальна норма (подібно до КПК 1960 р.), яка б безпосередньо стосувалася реалізації положень ст. 97 КК, що визначає підстави та умови звільнення неповнолітньої особи від кримінальної відповідальності із застосуванням ПЗВХ. Її положення мають стати правовою підставою для підготовки єдиного клопотання (оскільки даний вид

звільнення без застосування ПЗВХ не може існувати), стосуватися як підозрюваних, так і обвинувачених осіб. Стаття 497 КПК, яка має назву «Порядок застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру» в існуючій редакції не може розглядатися у якості такої, оскільки буквально тлумачення її змісту надає підстави вважати, що ця норма стосується будь-якого випадку застосування ПЗВХ.

9. На особливу увагу заслуговує питання обґрунтування необхідності законодавчого розмежування порядку застосування ПЗВХ у разі звільнення від кримінальної відповідальності та у разі звільнення від покарання (ст.ст. 97, 105 КК). Якщо виходити із того, що правова сутність інститутів, передбачених ст.ст. 97 та 105 КК, є неоднаковою, за змістом ці інститути є не однаковими, застосовуються на різних стадіях кримінального правосуддя, - процесуальний порядок розгляду цих справ, підстави та характер прийняття судом відповідного рішення, процесуальний порядок його ухвалення, формалізація цього рішення мають бути різними. І ці відмінності мають бути чітко визначеними нормами кримінально-процесуального характеру.

10. Направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років (п. 5 ч. 2 ст. 105 КК) – є найсуворішим із усіх ПЗВХ (за місцем у системі ПЗВХ, за тривалістю строку - до трьох років, за обсягом примусу - ізоляція, постійний нагляд, контроль, обшуки, суттєві обмеження, особлива дисциплінарна практика тощо). Відповідно, практика його застосування має обмежуватися певними законодавчими вимогами. Кримінально-процесуальний закон має містити конкретну вказівку на те, що цей захід має застосовуватися лише тоді, коли неповнолітній не може бути виправлений шляхом застосування інших заходів виховного характеру, коли неефективними є інші заходи впливу. Переважно у разі вирішення питання щодо звільнення від покарання неповнолітньої особи, яка вчинила злочин середньої тяжкості (тяжкий). Отже є небажаним застосування цього заходу у разі звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності. Термін ізоляції неповнолітніх має суттєво залежати від поведінки, ставлення до навчання та оточуючих, а відповідно має бути законодавче закріплення можливості умовно-дострокового звільнення на лише неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності (ст. 502 КПК), але й неповнолітніх що є суб'єктами злочину.

Пропонується внести наступні зміни до КПК України:

1. Доповнити **ст. 3 КПК** «Визначення основних термінів Кодексу»

п. 14-1 наступного змісту: «звільнення від кримінальної відповідальності – це передбачене законом звільнення за нереабілітуючих обставин особи, яка вчинила злочин, за умови встановлення суттєвого зниження ступеню її суспільної небезпечності, що полягає у відмові держави від засудження (постановлення вироку), обмежень прав та свобод, передбачених як КК, так і КПК, шляхом винесення судом ухвали про закриття кримінального

провадження та підтвердження наявності підстав для звільнення підозрюваного, обвинуваченого від відповідальності»;

та **п. 14-2** наступного змісту: «кримінально-процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності – це певна послідовність процесуальних дій, відтворена у системі взаємопов'язаних норм КПК, спрямованих на реалізацію підстав та умов застосування звільнення від кримінальної відповідальності, визначених у КК, що регламентують межі досудового розслідування, процесуальний статус суб'єктів відповідних кримінально-процесуальних відносин, визначають вимоги до змісту та форми рішень, які приймаються на різних етапах кримінального провадження».

2. Доповнити КПК України статтею 10-1 наступного змісту:

Стаття 10-1 «Додаткові гарантії забезпечення рівності неповнолітніх перед законом та судом». Обмеження дискреційних повноважень суду під час кримінального провадження, ухвалення рішення щодо реалізації кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх мають обумовлюватися необхідністю дотримання права неповнолітнього зазнати мінімально необхідного кримінального та кримінально-процесуального примусу, пріоритетності звільнення від кримінальної відповідальності, застосування заходів впливу, не пов'язаних із ізоляцією від суспільства, більш чіткої формалізації процесуальних положень, які регулюють порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх.

3. Доповнити КПК України статтею 285-1 наступного змісту:

Стаття 285-1 «Спеціальні положення кримінального провадження під час звільнення особи від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених Особливою частиною КК України»

1. Прокурор, слідчий за згодою прокурора за наявності підстав, передбачених Особливою частиною КК, у відповідності до загальних положень кримінального провадження складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та надсилає його до суду.

2. Роз'яснення права на звільнення, підстав його застосування підозрюваному та обвинуваченому спрямовується на інтенсивне стимулювання їхньої позитивної посткримінальної поведінки, передбаченої в Особливій частині КК, суттєве зниження суспільної небезпечності особи, яка вчинила злочин.

3. Суд за умови доведення позитивної посткримінальної поведінки особи під час досудового розслідування, судового провадження та наявності письмового засвідчення думки потерпілого щодо доцільності звільнення, своєю ухвалою закриває кримінальне провадження та звільняє підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності.

4. Внести зміни у зміст положень **ч. 2, 3 ст. 286 КПК**. Після слова прокурор додати «слідчий за згодою прокурора».

5. Доповнити КПК України статтею 497 -1 КПК. **Стаття 497 - 1 КПК** «Порядок застосування до неповнолітніх звільнення від покарання із

застосуванням примусових заходів виховного характеру». Якщо під час судового провадження суддя дійде висновку, що на момент постановлення вироку неповнолітній, який вчинив злочин невеликої або середньої тяжкості внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки не потребує застосування покарання, він ухвалює вирок за яким звільняє неповнолітнього обвинуваченого від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність.

6. Доповнити КПК України статтею 497 - 2 КПК. **Стаття 497 - 2 КПК** «Порядок застосування примусового заходу виховного характеру у вигляді *направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи*».

1. Суддя, оцінивши тяжкість вчиненого діяння, особистісні властивості неповнолітнього, обираючи мінімально необхідний примусовий захід виховного характеру, має керуватися тим, що *направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків* до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років має застосовуватися щодо осіб, які не піддаються виховному впливу, не можуть бути виправлені шляхом застосування інших заходів.

2. Застосування даного заходу у разі вчинення неповнолітнім злочину невеликої тяжкості, у разі звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності має обумовлюватися лише виключними обставинами, які обтяжують відповідальність неповнолітньої особи.

3. Ухвалою суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться спеціальна навчально-виховна установа, неповнолітній може бути достроково звільнений від примусового заходу виховного характеру, у порядку передбаченому законодавством.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові статті у фахових наукових виданнях

1. Марченко О.А. Зміст кримінально-процесуальних відносин у сфері застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності та порядок його реалізації. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 3. С.25-29.

2. Марченко О.А. Роль та значення прокурора, як учасника кримінально-процесуальних відносин у звільненні від кримінальної відповідальності за чинним і попереднім законодавством. *Науковий вісник (випуск 1) Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С.285-293.

3. Marchenko A.A. Principles of criminal proceedings against minors: problems of current criminal-procedural legislation of Ukraine. *European Reforms Bulletin*. 2017. № 2. P.34-40.

4. Marchenko A.A. Criminal procedural procedure for the use of juvenile compulsory measures of the educational of improvement of the current legislation. *European Reforms Bulletin*. 2017. № 3. P.33-41.

5. Марченко О.А. Кримінально-процесуальний порядок реалізації кримінально-правових інститутів, передбачених ст.ст. 97 та 105 КК. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 4. С. 53-57.

6. Марченко О.А. Правовий статус підозрюваного та обвинуваченого у сфері реалізації звільнення від кримінальної відповідальності. *Науковий вісник (випуск 2) Львівського університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С.264-272.

7. Марченко О.А. Слідчий – суб’єкт реалізації звільнення від кримінальної відповідальності: напрями удосконалення кримінально-процесуального законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 1. С. 81-85.

8. Марченко О.А. Кримінально-процесуальний порядок застосування спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 2. С. 83-87.

Тези доповідей на науково-практичних конференціях

1. Марченко О.А. Співвідношення кримінального та кримінально-процесуального законодавства у визначенні та порядку реалізації інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. (м. Одеса, 13 листопада 2015 р.)*. Одеса: ОДУВС, 2015. С. 110-112.

2. Марченко О.А. Зміст кримінально-процесуальних відносин у сфері реалізації інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в світлі вимог сучасного кримінального процесуального кодексу України Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет- конференції. (м. Одеса, 26 листопада 2015 р.)*. Одеса: ОДУВС, 2015. С. 184-187.

3. Марченко О.А. Зміст та сутність правового статусу прокурора, як суб’єкта кримінально-процесуальних відносин у вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності: порівняльний аналіз чинного та попереднього законодавства. *Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Одеса, 25 листопада 2016 р.)*. Одеса: ОДУВС, 2016. С. 114-115.

4. Марченко О.А. Участь прокурора у вирішенні питань щодо звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократично-правової держави. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Одеса, 25 березня 2016 р.)*. Одеса: ОДУВС, 2016. С. 310-312.

5. Марченко О.А. Роль та участь потерпілого щодо можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності за чинним законодавством. *Процесуальні аспекти досудового розслідування. Матеріали Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченої 15-річчю створення кафедри кримінального процесу та 95-річчю Одеського*

державного університету внутрішніх справ. (м. Одеса, 07 квітня 2017 р.). Одеса: ОДУВС, 2017. С. 149-151.

6. Марченко О.А. Деякі проблеми процесуального механізму застосування кримінально-правового інституту звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. *Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції.* (м. Одеса, 24 листопада 2017 р.). Одеса: ОДУВС, 2017. С. 122-123.

7. Марченко О.А. Кримінально-процесуальний порядок застосування примусових заходів виховного характеру: окремі проблеми чинного законодавства. *Актуальні проблеми реформування кримінальної юстиції. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції.* (м. Одеса, 20 квітня 2018 р.). Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2018. С. 73-76.

8. Марченко О.А. Кримінально-процесуальний порядок застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 02 березня 2018 року).* Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2018. С. 490-493.

9. Марченко О.А. Відновне правосуддя: окремі доктринальні аспекти. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: X Міжнародна науково-практична інтернет - конференція: матеріали X Міжнар. Наук. – практ. Інтернет – конф.; м.Одеса, 30 березня 2018 р.* Одеса: ОДУВС, 2018. С. 247-248.

АНОТАЦІЯ

Марченко О.А. Процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 – Право). – Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2018.

Дисертація є самостійною завершеною науковою працею, у якій проаналізовано процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності.

У роботі запропоновано вперше розглядати інститут звільнення від кримінальної відповідальності як таке соціально-правове явище, яке є результатом досить тривалих теоретичних дискусій, правозастосовного досвіду, постійного реформування та удосконалення законодавства, ефективність якого передбачає узгодженість правових положень, чіткість систематизації та виокремлення певної сукупності процесуальних норм, в яких би були відтворені особливості різних видів звільнення від кримінальної

відповідальності (загальні, спеціальні, умовні тощо), враховувалися вікові особливості неповнолітніх (що доведено на виявлених прикладах недоліків законодавства). Доведено важливість процесуальної складової в понятті звільнення від кримінальної відповідальності, що відтворюється у таких його ознаках (крім урегульованості нормами КПК) - відмова держави від засудження особи, яка втратила попередню суспільну небезпечність; відмова від застосування щодо неї заходів примусу кримінально-правового та кримінально-процесуального характеру; здійснення звільнення на підставі ухвали суду про закриття кримінального провадження та звільнення підозрюваного (обвинуваченого) від кримінальної відповідальності. Пропонується розглядати «процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності» як певну системну сукупність правових норм, спрямованих на реалізацію підстав застосування звільнення від кримінальної відповідальності, визначених у КК; в яких визначено (регламентовано) послідовність дій (етапів) кримінального провадження; визначені межі досудового розслідування, його мінімально можливий обсяг; процесуальний статус суб'єктів кримінально-процесуальних відносин з приводу реалізації звільнення від кримінальної відповідальності; вимоги до змісту та форми рішень, які приймаються на різних етапах реалізації інституту звільнення від кримінальної відповідальності Обґрунтовано необхідність законодавчого визначення різного процесуального порядку застосування звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням ПЗВХ та звільнення від покарання із застосуванням ПЗВХ, що сприятиме розмежуванню їхньої правової сутності та єдиного розуміння та тлумачення у правозастосуванні.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, звільнення від кримінальної відповідальності, досудове розслідування, кримінальне провадження процесуальний порядок, суд, прокурор, слідчий, підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, ухвала, види звільнення від кримінальної відповідальності, примусові заходи виховного характеру.

АННОТАЦИЯ

Марченко А.А. Процессуальный порядок освобождения от уголовной ответственности. - Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» (081 - право). - Одесский государственный университет внутренних дел, Одесса, 2018.

Диссертация является самостоятельной завершённой научной работой, в которой проанализированы процессуальный порядок освобождения от уголовной ответственности

В работе предложено впервые рассматривать институт освобождения от уголовной ответственности как такое социально-правовое явление, которое является результатом достаточно длительных теоретических дискуссий, правоприменительного опыта, постоянного реформирования и совершенствования законодательства, эффективность которого предусматривает согласованность правовых положений, чёткость систематизации и выделения определённой совокупности процессуальных норм, в которых бы были воспроизведены особенности различных видов освобождения от уголовной ответственности (общие, специальные, условные и т.д.), учитывались возрастные особенности несовершеннолетних (что доказано на выявленных примерах недостатков законодательства). Доказана важность процессуальной составляющей в понятии освобождения от уголовной ответственности, воспроизводится в таких его признаках (кроме урегулированной нормами УПК) - отказ государства от осуждения лица, которое утратило прежнюю общественную опасность; отказ от применения в отношении него мер принуждения уголовно-правового и уголовно-процессуального характера; осуществление освобождения на основании решения суда о закрытии уголовного производства и освобождения подозреваемого (обвиняемого) от уголовной ответственности. Предлагается рассматривать «процессуальный порядок освобождения от уголовной ответственности» как некую системную совокупность правовых норм, направленных на реализацию оснований применения освобождения от уголовной ответственности, определённых в УК; в которых определены (регламентированы) последовательность действий (этапов) уголовного производства; определены границы досудебного расследования, его минимально возможный объем; процессуальный статус субъектов уголовно-процессуальных отношений по поводу реализации освобождения от уголовной ответственности; требования к содержанию и форме решений, принимаемых на различных этапах реализации института освобождения от уголовной ответственности. Обоснована необходимость законодательного определения различного процессуального порядка применения освобождения от уголовной ответственности с применением ПМВХ и освобождения от наказания с применением ПМВХ, что будет способствовать разграничению их правовой сущности и понимание и толкования в правоприменении.

Ключевые слова: уголовная ответственность, освобождение от уголовной ответственности, досудебное расследование, уголовное производство процессуальный порядок, суд, прокурор, следователь, подозреваемый, обвиняемый, потерпевший, постановление, виды освобождения от уголовной ответственности, принудительные меры воспитательного характера.

SUMMARY

Marchenko A.A. Procedural Order of Releasing from Criminal Responsibility. - Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for obtaining a scientific degree of the candidate of legal sciences by the specialty 12.00.09 "Criminal proceedings and criminalistics; forensic examination; operative-investigative activity" (081- law). - Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, 2018.

The dissertation is an independent completed scientific work which analyzes the procedural order for releasing from criminal responsibility.

There is proposed, for the first time, to consider the institute of releasing from criminal responsibility as a socio-legal phenomenon which is the result of long enough theoretical discussions, law enforcement experience, constant reformation and improvement of legislation, the effectiveness of which provides for the harmonization of legal provisions, the clarifying of systematization and emphasizing of a certain set of procedural norms, in which the features of different types of release would be reproduced. There was proved the importance of the procedural component in the notion of releasing from criminal responsibility, reproduced in such features (other than the settlement of the norms of the CPC) - the refusal of the state to condemn the person who lost the former social danger; refusal to apply coercive measures of criminal law and criminal procedure to him/her; realization of the release on the basis of a court decision on the closure of criminal proceedings and the release of a suspect (accused) from criminal responsibility. It is proposed to consider the "procedural order for releasing from criminal responsibility" as a kind of systemic set of legal norms aimed at the implementation of the grounds for releasing from criminal responsibility defined in the Criminal Code; in which the sequence of actions (stages) of a criminal proceeding is defined (regulated); the boundaries of the pre-trial investigation and its minimum possible volume are determined; procedural status of subjects of criminal-procedural relations as to the implementation of releasing from criminal responsibility; requirements to the content and form of decisions taken at various stages of the institution's implementation of the principle of releasing from criminal responsibility. The necessity of the legislative definition of different procedural orders for the application of releasing from criminal responsibility using some compulsory measures and releasing from punishment with the use of compulsory educational measures is substantiated, which will contribute to the delimitation of their legal nature, understanding and law interpretation applying.

Key words: criminal responsibility, releasing from criminal responsibility, pre-trial investigation, criminal proceedings, procedural order, court, prosecutor, investigator, suspect, accused, victim, ruling, types of releasing from criminal responsibility, compulsory measures of educational character.